

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Звіряка Олександра Юріївна

**КОМУНІКАТИВНІ ТАБУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ
СПІЛЬНОТІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ
XXI СТ.)**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на
випускню кваліфікаційну роботу
за освітньою програмою
«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: канд. пед. наук, доцент Паладьева А. Ф.

РЕЦЕНЗЕНТ: канд. філол. наук, доцент Прокоф'єв Г. Л.

Захист відбудеться 30.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНІ ТАБУ ТА ЕТИКЕТ У СТРУКТУРІ НОРМАТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	9
1.1. Комунікативний етикет як нормативна складова комунікативної поведінки.....	10
1.2. Поняття табу в контексті сучасних наукових студій.....	17
1.3. Лінгвістична інтерпретація табу.....	25
1.4. Проблема типології табу.....	36
1.5. Методика аналізу комунікативних табу на матеріалі британського кінематографу ХХІ століття.....	47
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТАБУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ СПІЛЬНОТІ.....	52
2.1. Вербальні табу в англійській лінгвокультурній спільноті...	52
2.2. Невербальні табу в англійській лінгвокультурній спільноті.....	66
2.3. Тематичні табу в англійській лінгвокультурній спільноті...	82
2.4. Табу в аспекті етикету зовнішнього вигляду в англійській лінгвокультурній спільноті.....	96
ВИСНОВКИ.....	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	119
ДОДАТКИ.....	122

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Загальні тенденції сучасного мовознавства орієнтують науковців на комплексний аналіз мовних явищ крізь призму функційно-прагматичного підходу. Функціоналізм у лінгвістиці забезпечує дослідження мови як діяльнісного цілеспрямованого живого організму, представленого численними мовленнєвими продуктами у відповідних актах комунікації [53]. Функційно-прагматична парадигма передбачає студіювання функцій мовних елементів у їхній взаємодії з умовами й завданнями спілкування [89, с. 30–31]. Процес спілкування в різних його виявах є предметом вивчення багатьох напрямів сучасної лінгвістичної науки, зокрема комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, соціолінгвістики, етнолінгвістики тощо. Наукові розвідки останніх десятиліть присвячені систематизації загальних теоретичних засад спілкування, розробленню термінологічного й методологічного апарату, описові структури комунікативного акту тощо.

У працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Т. Абрамова, Л. Антошкіна, Ф. Бацевич, Л. Блумфілд, П. Браун, А. Вежбицька, Т. ван Дейк, О. Ісерс, Р. Ключев, М. Кожина, В. Конецька, О. Кубрякова, В. Красних, А. Маслова, Г. Почепцов, О. Селіванова, О. Семенюк, М. Серьогіна, Й. Стернін, І. Сусов, Н. Формановська та ін.) комунікація, її структура й компоненти розглядаються у контексті психічних, соціокультурних і мовних складових. Значне місце в дослідженнях належить характеристиці стратегій і тактик успішного міжособистісного й міжкультурного спілкування, адже успішна комунікативна взаємодія є запорукою взаєморозуміння між співрозмовниками, установами доброзичливих дружніх або плідних партнерських відносин.

Значущим є виявлення чинників, що впливають на перебіг комунікативного акту, зокрема правил, норм і табу, покликаних сприяти його успішності. У новітніх філологічних розвідках бракує розмірковувань щодо

ролі табу в цьому аспекті, визначення його місця й функціонального призначення у спілкуванні.

Явище табу неодноразово ставало предметом зацікавлення різних царин наукового знання: етнографії, філософії, фольклористики, психології, релігієзнавства. Цей феномен уперше описано в працях Д. Фрезера («Золота гілка») [109], Е. Тайлора («Первісна культура») [100], З. Фрейда («Тотем і табу») [110]. Однак інтерес дослідників зазначених галузей до табу не означає його повний і вичерпний аналіз. Подальше вивчення відповідного явища знайшло відображення в розвідках етнографічного, культурологічного й релігієзнавчого характеру, натомість опрацюванню його мовного та мовленнєвого втілення приділено незначну увагу.

У поодиноких мовознавчих студіях українських і зарубіжних фахівців (К. Аллан, О. Бабаєва, Ф. Бацевич, Кр. Бейлі, К. Берідж, Х. Вебстер, Р. Газізов, Дж. Глісон, Т. Джей, Д. Зеленін, Н. Мечковська, В. Півнюк, Я. Попова, А. Редкліфф-Браун, О. Рутер, Л. Фроляк, К. Харріс, Г. Шредер та ін.) табу репрезентовано досить схематично й умовно. Наявні методика не здатні охопити все розмаїття цього феномену, тому перспективною є потреба ґрунтовної деталізації, систематизації теоретичних засад, спостереження за соціокультурними чинниками, що породжують табу в мовленні.

Доцільно присвятити подальші наукові пошуки з'ясуванню характеристик табу, диференціації їхніх загальнокультурних і національних рис у процесі спілкування. Актуальним напрямом залишається й розробка типів та класифікацій заборон, а також виокремлення вербальних способів маніфестації пересторог у різних мовах. Фундаментального студіювання потребують умови, які сприяють появі пересторог у комунікативній поведінці українського народу. Усе це зумовлює **актуальність** пропонуваного наукового дослідження.

Виявлення та системний опис засобів вираження комунікативних табу, характерних для англійської лінгвокультурної спільності, становить **мету цього дослідження**.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

1. Уточнити характеристики ключових понять, пов'язаних із процесом спілкування та проаналізувати явище комунікативної поведінки.
2. Розглянути поняття комунікативного етикету у структурі нормативної комунікативної поведінки.
3. Описати структуру комунікативного етикету.
4. Систематизувати наявні підходи до розуміння та визначення феномену табу.
5. Вивчити існуючі у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці класифікації табу та описати функції табу.
6. Виявити та описати засоби вираження комунікативних табу в англійській лінгвокультурі.

Об'єктом дослідження є комунікативні табу в англійській лінгвокультурній спільності.

Предметом дослідження стали комунікативні засоби вираження табу, такі як вербальні, невербальні, тематичні табу, а також табу в аспекті етикету зовнішнього вигляду.

Загальнонаукова методологічна основа дослідження ґрунтується на потребі комплексного підходу до вибору **методів наукового аналізу**. Інтерпретація фактичного матеріалу виконана на основі інтегративної методики вивчення названого феномена й зумовлює вибір загальнонаукових методів, зокрема аналізу та синтезу, поєднання методик, індуктивного та дедуктивного узагальнення емпіричного матеріалу, верифікації отриманих даних через елементи кількісного методу. Задіяні прийоми спеціально-лінгвістичних методів, як-от: елементи описового, комунікативно-прагматичного, структурного методів, що забезпечили

фіксування й окреслення лінгвальних репрезентантів табуйованих смислів, властивих українському комунікативному простору. Застосування цих підходів до аналізу зразків табу сприяло точному та повному описові семантичних і функційних характеристик мовних одиниць різних рівнів, пов'язаних з вербальною актуалізацією заборон, визначенню їхнього функційного навантаження в реалізації табуйованих смислів текстового повідомлення мовця і встановленню прагматичного потенціалу вербальних репрезентантів пересторог та їхнього впливу на співрозмовника в процесі спілкування.

Матеріалом дослідження послужили діалоги з повнометражних фільмів британського кінематографу XXI століття англійською мовою. Автором роботи проаналізовано 16 художніх фільмів, загальної тривалістю 20 години, які включені до списку джерел практичного матеріалу. Кількість проаналізованих діалогічних єдностей становила 110.

Наукова новизна полягає в тому, що здійснено спробу цілісно витлумачити феномен табу в лінгвістичному аспекті. У запропонованому дослідженні доповнено й розширено теоретичні положення про поняття «табу», а також виокремлено та систематизовано основні ознаки й функції пересторог у комунікації. Новою в роботі є репрезентація вербальних і прагматичних характеристик зразків заборон.

Теоретична значущість дослідження полягає у комплексному підході до вивчення феномену табу в спілкуванні. Отримані результати демонструють особливості формування й функціонування мовних репрезентантів пересторог крізь призму лексико-семантичної та синтаксичної реалізації інформаційних повідомлень мовців. Наведені в процесі дослідження факти можуть застосовуватися у студіюванні різних підходів до вивчення комунікації, а також стануть у нагоді під час виконання наукових пошуків з лінгвокультурології, етнолінгвістики, лексикології, фразеології, комунікативної лінгвістики.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його дані та проаналізований фактичний матеріал можуть слугувати доповненням теоретичних положень із комунікативної лінгвістики й лінгвопрагматики. Проблематика, порушена в роботі, знайде застосування у викладанні лекційних і практичних занять із дисциплін «Етнолінгвістика», «Соціолінгвістика», «Теорія комунікації» у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов, Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики та студентської проблемної групи «Сучасні тенденції розвитку лексикології англійської мови», а також доповідалися на 3 наукових конференціях різного рівня, зокрема: VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії» (Кропивницький, 21 лютого 2022 р.); III Всеукраїнська студентська науково-практична Інтернет-конференція «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (Умань, 18 березня 2022 р.); I Науково-методичний семінар «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (Умань, 23 листопада 2022 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковані у 3 наукових збірниках, зокрема:

1. Звіряка О. Поняття «комунікативний етикет». Невербальні засоби комунікативного етикету : збірник наукових праць студентів та молодих учених (За матеріалами IV Всеукраїнської студентської науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації», 18 березня 2022 р.). Умань : Візаві, 2022. С. 208-212.

2. Звіряка О. Поняття табу. Функції комунікативних табу. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції

(Кропивницький, 21 лютого 2022 р.). Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 156-158.

3. Звіряка О. Вербальні табу в англійській лінгвокультурній спільноті. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали І наук.-метод. семінару (Умань, 23 листоп. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.] ; [редкол. : О. І. Безлюдний, Т. Л. Годованюк, І. С. Постоленко [та ін.] ; відпов. за вип. І. Ю. Гурський]. Умань : Візаві, 2022. С. 26-29.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, списку лексикографічних джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу та додатків. Загальний обсяг роботи разом із бібліографією становить 126 сторінок.

ВИСНОВКИ

Аналіз засобів вираження комунікативних табу в англійській лінгвокультурній спільноті дозволив зробити такі висновки:

Мовний етикет - це сукупність правил рекомендованої мовної поведінки, прийнятих у тому чи іншому суспільстві.

Табу – це будь-яке ситуативне обмеження або застереження щодо вживання в мовленні певних мовних одиниць (слів, словосполучень тощо), несегментних фонетичних одиниць (тону, висоти голосу, тембру, інтонації тощо), тактик, а також уникання спілкування з окремими особами або ведення комунікації як такої за певних часово-просторових умов, що детерміноване різними причинами, зокрема релігійними, магічними, суспільно-політичними, культурними, морально-етичними.

Табу з позиції лінгвістики властива низка ознак, а саме: аксіоматичність, ступінь категоричності, універсальний та ситуативний характер, динамічність, зумовленість екстралінгвальними чинниками (хронотоп, індивідуальні характеристики мовців).

Аналіз наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволив нам виокремити такі види комунікативних табу: вербальні, невербальні, тематичні та табу в аспекті етикету зовнішнього вигляду.

До основних функцій табу ми відносимо: запобіжну, пояснювальну, регламентуючу, функцію впливу на співрозмовника та функцію «комунікативного фільтра».

Фактичним матеріалом нашого дослідження послужили діалогічні єдності, які є поєднанням двох і більше висловлювань (реплік): репліки-стимулу, що за своїм змістом є порушенням комунікативних табу (вербального або тематичного), і репліки-реакції у відповідь, частково або повністю негативної:

Модель 1: висловлювання = порушення комунікативних табу (вербальні, тематичні) => вербальна / невербальна реакція адресата на висловлювання.

Модель 2: порушення комунікативних табу (невербальні; табу зовнішнього вигляду) => відповідна вербальна/невербальна реакція адресата на порушення.

У ході аналізу практичного матеріалу було встановлено, що в англійському спілкуванні за суворістю дотримання до жорстких вербальних табу відносяться:

1) грубі та нецензурні вирази (загалом 46 одиниць із 59 або 78 % від загальної кількості вибірки): використані з наміром образити особу (34 приклади або 58 % відповідно) і грубі та нецензурні вирази без наміру образити особу (12 прикладів або 20 % відповідно)

2) деякі мовні формули (наприклад, звернення або формули вітання), використані без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами (13 прикладів або 21 % відповідно).

Кількісний аналіз діалогічних єдностей, що містять невербальні порушення дозволив виділити такі категорії:

(1) паралінгвістична образа, виражена у прояві сильних емоцій (8 прикладів із 36, що становить 22 % від загальної кількості вибірки) і візуальна образа, виражена у безцеремонному розгляданні співрозмовника чи, навпаки, відсутності візуального контакту (8 прикладів із 36 або 22 % відповідно);

(2) порушення особистого простору та недотримання правил зміни ролей (по 6 прикладів із 36, що становить 17 % від загальної кількості вибірки);

(3) образлива жестикуляція (4 приклади з 36, що становить 11% від загальної кількості прикладів);

(4) образлива міміка (1 приклад або 3 %) та образливі пози (3 приклади з 36 або 8%).

У ході аналізу практичного матеріалу дослідження виявлено такі тематичні табу, характерні для англійської лінгвокультури:

- 1) обговорення особистого життя (36 прикладів із 94, що становить 38 %);
- 2) обговорення теми смерті (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки);
- 3) обговорення расових, національних, релігійних тем (16 єдностей із 94 або 17% відповідно);
- 4) обговорення інтимних стосунків (10 одиниць із 94, що відповідає 11 %);
- 5) обговорення захворювань (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки);
- 6) обговорення дискусійних тем із погляду моралі, етики та права (наприклад, евтаназія, аборт, сурогатне материнство, клонування, суїцид тощо) (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки);
- 7) обговорення фізіологічних процесів та станів організму людини (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки);
- 8) обговорення політичних подій чи поглядів (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки);
- 9) індивідуальні тематичні табу (5 прикладів із 94 або 5-7% від загальної вибірки).

Кількісний аналіз діалогічних єдностей, що містять ситуації порушення табу в аспекті етикету зовнішнього вигляду дозволив виокремити такі табу:

- 1) порушення дрес-кодів (6 прикладів або 29%);
- 2) епатажний зовнішній вигляд (6 прикладів або 24% відповідно);
- 3) зовнішній вигляд, що не відповідає статевій приналежності (5 прикладів із 21, що становить 24 % від загальної кількості вибірки);
- 4) зовнішній вигляд, що не відповідає соціальному статусу та віку (3 приклади з 21, що становить 14%);
- 5) неохайній зовнішній вигляд (2 приклади або 9% від загальної кількості вибірки).